

Hajamõtteid fennougristide X kongressi ümber

Helmi Neetar

eesti keele instituudi erakorraline vanemteadur

1. Päevakajalist

Maridest ja Marimaast on eestikeelses trükisõnas ikka aeg-ajalt juttu tehtud. Sel aastal kirjutatakse ja räägitakse neist palju rohkem eri põhjustel.

Marimaal on tunduvalt halvenenud maride olukord. Pekstakse läbi mitmed opositsiooniliidrid ja sõltumatud ajakirjanikud. Soome keeleteadlased algatavad allkirjade kogumise maride kaitseks. Mari ühiskondlik-poliitilise liikumise aktivistid pöörduvad Euroopa Parlamendi poole. Seal võetakse 12. mail 2005 vastu maride olukorda tauniv resolutsioon.

Augustis kavatseb Eesti Kunstiakadeemia ekspeditsioon, lõpetanud töö Tšuvašias, minna edasi Marimaale, saadetakse aga otsitud ettekäändel kohe maalt välja. Hiljem lubatakse küll tagasi tulla ja tööle asuda, kuid ametivõimud kahtlustavad eestlasi endiselt spionaažis ja hirmutavad kohalikke marisid.

15.–21. augustil 2005 peetakse Joškar-Olas (mari keeles 'punane linn') fennougristide X, ühtlasi juubelikongress, mis ei kujune rahvarohkeks, nagu oodatud. Eestist osaleb vaid 18 inimest. Eesti meedias ilmunud järelkajad ei puuduta kongressi teaduspoolt.

Kongressi ajaks oli loodud klantspilt. Mari kunstikollektiivid laulavad ja tantsivad, vabas looduses toimuvad sõpruspeod jne. Puudub aga võimalus linnas omapäi ringi kõndida: ikka koos, ikka saatja(te)ga. Seega hoitakse turvalisuse kattevarjus ära võimalikud kontaktid kohalike maridega. Ka delegatsioonide omavaheline suhtlus on mitmeti piiratud.

Arvan siiski, et Joškar-Ola kongress oli mari rahvusteadlastele vajalik. See oli neile tunnustuseks ja aitas ehk tõsta enesehinnangut.

Kuivõrd läks kongress korda tavainimesele, on raskem öelda. Kindlasti häirisid teda liiklusseisakud tänavatel ja teedel, kui miilitsaautod eskortisid kongressibusse.

2. Marid ja mari keel

Marimaa ehk ametliku nimega Mari Eli Vabariik asub Volga jõe keskjooksul Vjatka ja Vetluga jõgikonnas. Mari keel kuulub soome-ugri keelkonda, täpsemalt koos mordva keeltega (mokša, ersa) selle volga rühma. Rahva endanimetus on *mari* 'inimene, meesterahvas, mees', mis tuli rahvusvaheliselt käibele XX sajandil. Varasem nimetus *tšeremiss* on saadud vene keele vahendusel (vanades kasaari allikates *tsarmis*).

2002. aasta rahvaloenduse andmeil elas Vene Föderatsioonis 604 300 mari, neist Mari Elis 312 200.¹ (1989. a Nõukogude Liidus 670 868 ja Mari ANSV-s 324 300; seega on vabariigis põliselanikke nüüd 12 100 inimese võrra vähem.) Arvukalt elab marisid Baškiirias (105 800), Tatarstanis (18 700), Kirovi (38 900) ja Sverdlovski (27 500) oblastis (2002. a andmed). Marisid leidub mujalgi Volga aladel, Siberis, Lõuna-Venemaal, samuti Moskvas ja Peterburis.

Eestisse on marid tulnud elama pärast Teist maailmasõda ja 2000. a rahvaloenduse järgi oli neid 245. Praegu õpib marisid Eesti kõrgkoolides. Omal ajal kasvas Tartus üles terve plejaad mari keeleteadlasi, kes Paul Ariste juhendamisel kaitsesid kandidaadiväitekirjad. (Neist seitsmeteistkümnest on hiljem viis kaitsnud doktoritöö.) Paul Aristest rääkis kongressil Tõnu Seilenthali plenaarettekannet.

Maridel on kolm rahvusrühma, kes kõnelevad ka eri murdeid: mäe-, niidu- ja idamarid. (Viimased pagesid vägivaldse õigeusustamise eest praeguse Baškiiria alale ja on säilitanud vana loodususundi.) Eksisteerib kaks kirjakeelt: mäemari ja niidumari (mida kasutavad ka idamarid). 1995. a vastu võetud Mari Eli põhiseadus kuulutas mari keele(d) riigikeeleks, kuid see ei peata tegelikult venestumist. Vene keel kui ametiasutuste, dokumentatsiooni ja hariduse keel on maride hulgas prestiižne. Segaabieludes (ka mäe- ja niidumaride vahel) kujuneb suhtluskeeleks ikkagi vene keel. On kurb, et see puudutab ka mari haritlaste lapsi, kes ei kasva omakeelseks.

3. Fennougristide kongressid

Õigem oleks rääkida Uurali keelte kongressidest, sest algusest peale on soome-ugri keelte kõrval käsitletud samojeedi keeligi. Esimene fennougristide kongress peeti 1960. a sügisel Ungari pealinnas Budapestis. Siitpeale on kongressid toimunud iga viie aasta järel riikides, kus kõneldakse suurelt osalt soome-ugri keeli. Algul olid need riigid Ungari, Soome ja Nõukogude Liit. Kui viimane lagunes, tulid asemele Eesti Vabariik ja Vene Föderatsioon. Enne Joškar-Ola kongressi oli Ungaris toimunud kolm kongressi (Budapest 1960 ja 1975, Debrecen 1990), 2010 lisanduks Piliscsaba (Budapesti lähedal). Soomes on samuti olnud kolm kongressi (Helsingi 1965, Turu 1980, Jyväskylä 1995), Nõukogude Liidus kaks (Tallinn 1970, Sõktõvkar 1985), Eesti Vabariigis üks (Tartu 2000). Asjahuviline saab kongressidest ülevaate ajakirja Keel ja Kirjandus vastavatest aastakäikudest.

Joškar-Ola kongress oli seega esimene, mis peeti Vene Föderatsioonis. Kahjuks ei saanud selle töös osaleda kongressi president, mari keeleteadlane ja Paul Ariste õpilane Juri Anduganov, kes oli hukkunud 6. juulil 2005 liiklusõnnetuses.

Fennougristika kongressidel on ikka olnud ülekaalus keeleteaduslikud ettekanded, kuid neil käsitletakse ka folkloristika, ajaloo,

Kongressi pidulikumas istungid peeti Mari draamateatris. Hetk enne kongressi avamist. Aado Lintropi foto

arheoloogia, etnoloogia ja kirjanduse probleeme. Joškar-Olas lisanud usunditeematika. Viis aastat on paras ajavahemik, et heita pilk tehtule ning visandada uusi uurimisülesandeid ja -suundi. Raamatu näitusel saab hõlpsasti ülevaate, mida ja kus on ilmunud. Sageli võib kohapeal huvipakkuva teose ostagi.

Kongresside olemuse on tabavalt sõnastanud 3. kongressi president Paul Ariste kongressi lõpukõnes. Ta rääkis, et rahvusvaheline fennougristide kongress on saanud kindlaks traditsioonidega mõisteks. See on foorum, kuhu kõikide maade fennougristid ja samojedoloogid tulevad kokku viimase viie aasta teadusalastest saavutustest aru andma. Fennougristide kongress on ühtlasi koht, kus eri maade uurijad saavad kinnitada omavahelisi sõprussidemeid.²

4. Mis meelde jäi

Kongressi jooksul tuli kogeda nii meeldivaid kui ka vähem meeldivaid üllatusi. Pärast seda, kui Mari Eli esindusrong oli 14. augustil Moskvast teele asunud, tervitati raadio kaudu delegaate mitmes, sh eesti keeles. Kui sama juttu üha korrati ja korrati, läks küll pikapeale tüütuks.

Joškar-Ola võttis varahommikul vastu päikese ja meeldiva sooju- sega. Aga hotelli asjus ei arvestatud põrmugi inimese enda soovi, mida kongressi teises ringkirjas oli küsitud. Sama kehtis ka ekskursiooni puhul – kõik oli juba ette määratud.

Kongressi ava- ja lõputseremoonia toimus M. Šketani nime kandvas Mari draamateatris, kus Eesti delegatsiooni liikmeid oli paigutatud külaliste looži. Vastuvõetud olid suurejoonelised: Joškar-Ola linnapea ja Mari riikliku ülikooli rektori ühine vastuvõtt; Eesti haridus- ja teadusministri, Soome saadiku ja Ungari saadiku ühine vastuvõtt; Mari Eli presidendi Leonid Markelovi vastuvõtt.

Ekskursioonil mäemarine Kozmodemjanskisse (palataliseeritud z) jäi silma mõndagi. (Linn on saanud oma nime vene õigeusu pühakutelt Kozmalt ja Demjanilt.) Pikal teekonnal võis jälgida maastiku aeglast muutumist tasasest ja valdavalt metsasest alast künklikumaks ja kõrgemaks sedamööda, kuidas Volga lähenes. Linn ise asetseb Volga järsul paremal kaldal.

Kõigepealt viidi meid vabaõhumuuseumi. Pärast ametlikku osa kostitati õuntega paasapäeva³ tähistamiseks. (See päev ehk õunapäha,

Kongressikülalistele tutvustati mäemari ainelist kultuuri. Elamu aken Kozmodemjanski vabaõhumuuseumis. Aado Lintropi foto

mida tunnevad ka setud⁴, pärineb vene õigeusu kirikust. Nüüdsest peale on õunte söömine lubatud.) Seejärel tutvusime giidi saatel muuseumi endaga. Kahjuks puudusid selgitavad tahvid, kust ehitised on kokku toodud ja kui vanad nad on. Et Marimaal on palju puust tarbeesemeid, oli teada, kuid tohust tehtud esemed äratasid imetlust. Omapärane oli seegi, et viiskudele olid alla pandud puuklotsid – nii ei saanud jalad mudaseks. Välja oli pandud mari eri rahvusrühmade rahvariideid, mida ehivad imekaunid, kuid aega ja näpuosavust nõudvad tikandid. Sepikojas sai vaadata meeste tööd.

Kozmodemjansk on olnud suuresti kaupmeeste linn. Sellest anavad tunnistust avarad kahekordsed puumajad, kaunite puunikerdustega. Maju on värvitud ja korda tehtud. Ühes neist asus koduloomuuseum, kus oli näha ka maale, teises kaupmehe elamist tutvustav väljapanek.

Kozmodemjansk on kuulus sellegi poolest, et siin peetakse igal aastal Ostap Benderi festivali. Kes tahab sellest tegelasest rohkem teada, otsigu välja kirjanike Ilja Ilfi ja Jevgeni Petrovi ühistöö: „Kaksteist tooli” ja „Kuldvasikas”.

-
- ¹ Сборник материалов об этнической ситуации в Республике Марий Эл и социально-культурном положении марийского народа. Информационно-аналитическое управление Администрации Президента Республики Марий Эл. Йошкар-Ола, 2005.
- ² *Congressus tertius internationalis Fennougristarum habitus est.* (Järg.) – Keel ja Kirjandus 1970, nr 11, lk 685.
- ³ *cnac* on Kristuse äraseletamise püha (augustikuu kolme kirikupüha nimetus õigeusu kirikus).
- ⁴ Vt ka: Eesti rahvakalender V. Koostanud M. Hiimäe. Eesti Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum. Tallinn, 1991, lk 16–21.

Soovitusi edasilugemiseks

- P. Kokla, Marilaste keel ja maa sugulase silmaga. – Saaremaast Sajaanideni ja kaugemalegi. Tallinn, 1970, lk 163–175.
- O. Kurs, Marid ja Marimaa. – Akadeemia 1996, nr 7, lk 1408–1423.
- J. Prozes, Marid. – Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud. Koostanud ja toimetanud J. Viikberg. Tallinn, 1999, lk 305–309.
- R. Taagepera, Soomeugri rahvad Venemaa Föderatsioonis. Tartu, 2000, lk 220–276.
- L. Toidybek, Mari usund. Tallinn, 1998.
- S. Kivi, E. Kask, 10 päeva ödede Ivanovnatena. – Eesti Ekspress 17.08.2005.